

“Tabiat Tetkiki ve Hıfzıssıhha” Ders Kitaplarının Eğitsel ve Görsel Tasarım Bakımından İncelenmesi *

İlker Bilen Özer**1 ve Cezmi Ünal²

Öz

Bu araştırmada 1924 İlk Mektepler Müfredat Programı'na göre Naime Halit'in ilkökul 4 ve 5. sınıflar için hazırladığı “Tabiat Tetkiki ve Hıfzıssıhha” adlı iki ders kitabı incelenerek eğitsel ve görsel tasarım bakımından özelliklerinin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Araştırma kitap inceleme çalışması örneği olduğundan doküman inceleme yöntemine göre yapılmıştır. Bu nedenle her iki kitap da kapsamlı bir içerik analizine tabi tutularak eğitsel ve görsel tasarım özellikleri bakımından değerlendirilmiştir. Değerlendirmeler sonucunda eğitsel tasarım özellikleri bakımından her iki kitabın da programda yer alan hedeflere uygun olarak hazırlandığı, konu içeriklerinin ise basitten karmaşığa doğru günlük hayattan örnekleri de içerecek şekilde düzenlendiği görülmüştür. Kitaplardaki konu anlatımları öğretmen merkezli öğretime imkân verecek şekilde daha çok sözel ve görsel zekâ türüne göre düzenlenmiş, ayrıca konu sonlarında da özet ve tekrar bölümlerine yer verilmemiştir. Kitaplarda eski bilimsel terim ve kavramlar Arapça ve Farsça olarak kullanılmış sadece yeni kavramlarda Batı dilleri tercih edilmiştir. Görsel tasarım özellikleri bakımından ise kitapların baskısının net ve düzenli olduğu görülmüş, metin içeriklerin herhangi bir baskı hatasına rastlanmamıştır. Arap harfleriyle yazılmış olan kitaplarda kullanılan harflerin büyüklüğü de uygun ve okunaklıdır.

Anahtar Sözcükler

1924 programı
Naime Halit
Fen Eğitimi
Ders kitabı

Makale Hakkında

Gönderim Tarihi
17 Eylül 2024
Kabul Tarihi
5 Ocak 2025
Makale Türü
Araştırma Makalesi

The Review of “Nature Study and Sanitation” Textbooks in Terms of Educational and Visual Design*

Abstract

In this research, it is aimed to reveal educational and visual design features of the “Nature Study and Sanitation” textbooks prepared by Naime Halit for the 4th and 5th grades of primary school according to the 1924 Primary School Curriculum. Since the research is an example of a book review study, it was carried out according to the document review method. For this reason, both books were subjected to a comprehensive content analysis and evaluated in terms of educational and visual design features. The results of the study showed that according to educational features, both books were prepared in accordance with the objectives of the curriculum and the subject contents were arranged in a way to include examples from daily life according to the principle from simple to complex. The design in the books were arranged according to the type of verbal and visual intelligence in a way to allow teacher-centered teaching, and the summary and repetition sections were not included at the end of the topic. In the books, scientific terms and concepts were used in Arabic and Persian, western languages were only preferred for new concepts. In terms of visual design features, it was seen that the printing of the books was clear and regular, and no printing errors were found in the text content. Both books were written in Arabic letters according to Ottoman Turkish, and the size of the letters used is appropriate and legible according to the content of the subject.

Keywords

1924 curriculum
Naime Halit
Science education
Textbook

Article Info

Received
September 17, 2024
Accepted
January 05, 2025
Article Type
Research Paper

Atf: Özer, İ. B. ve Ünal, C. (2025). "Tabiat Tetkiki ve Hıfzıssıhha" Ders Kitaplarının Eğitsel ve Görsel Tasarım Bakımından İncelenmesi. *Ege Eğitim Dergisi*, 26(1), 95-113. doi: <https://doi.org/10.12984/eggefd.1551594>

* Bu çalışma, ilk yazarın Eylül 2023 tarihli "1924 ilk mektepler müfredatına göre hazırlanmış Tabiat Tetkiki ve Hıfzıssıhha ders kitaplarının eğitsel ve görsel tasarım bakımından incelenmesi" isimli yüksek lisans tezinden üretilmiştir. [This study was produced from the first author's master's thesis entitled "The review of Nature Study and Sanitation textbooks prepared according to 1924 curriculum of primary schools in terms of educational and visual design" dated September 2023.]

** Sorumlu Yazar / Corresponding Author

¹ Tokat Milli Eğitim Müdürlüğü, Tokat, Türkiye, ilkerazer60@gmail.com

² Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Tokat, Türkiye, cezmi.unal@gop.edu.tr

Extended Abstract

Introduction

Despite the new course materials that emerged with technological developments, course books have not lost their importance throughout history and have always managed to be the most important material used in educational activities. In the first years of the Republic, the most used and preferred teaching material in educational activities was again textbooks (Aslan, 2010). Textbooks contain data that may be important about the education understanding of the period, and it is possible to reach a general framework about the education of the period by examining it comprehensively (Bozaslan & Çokoğullar, 2015). When literature is scanned regarding book review studies on science textbooks in primary schools in the early years of the Republic, studies are divided into two periods. These are the first-term studies of Ersöz (2017) and Selçuk (2019), covering the last years of the Ottoman Empire from the Tanzimat to the Republic, and the second-term studies of Tunç and Tuğluoğlu (2013), covering the first years of the Republic. In this research, it is aimed to reveal how their features are in terms of educational and visual design by examining the “Nature Study and Sanitation” textbooks prepared according to the 1924 Primary School Curriculum. For this, the Nature Study and Sanitation textbooks written by Naime Halit for the 4th and 5th grades of primary school, which were prepared for primary schools in the first years of the Republic period and are one of the first science textbooks in the history of the Republic, were examined.

Method

Since our research is an example of a book review study, it was carried out according to the document review method. For this reason, both books were subjected to a comprehensive content analysis and evaluated in terms of educational and visual design features. Categories and review criteria were created by making the necessary scans in the literature about textbook reviews in the subject area, and both textbooks were subjected to a comprehensive content analysis in line with these criteria.

Findings

As a result of our evaluations, it was seen that both books were prepared in accordance with the objectives of the curriculum in terms of educational design features, and the subject contents were arranged in a way to include examples from daily life according to the principle from simple to complex. Although the content of the subject is mostly text-based, complex information that was not suitable for the level of the student was not included in the content and abstract concepts were tried to be explained with concrete examples. The lectures in the books were arranged according to the type of verbal and visual intelligence in a way to allow teacher-centered teaching, and the summary and repetition sections were not included at the end of the topic. In the books, scientific terms and concepts were used in Arabic and Persian, western languages were only preferred for new concepts. In addition, practical activities such as experiments and collective activities were not included enough in the books, and activities in the form of simple observations were preferred. There are no evaluation activities at the beginning and end of the unit or subject. In terms of visual design features, it was seen that the printing of the books was clear and regular, and no printing errors were found in the text content. Both books were written in Arabic letters according to Ottoman Turkish, and the size of the letters used is appropriate and legible according to the content of the subject. On the cover page of the books, there is information about the name of the author, the name of the course, in which grade level it will be taught, the date of publication and printing information. In both textbooks, sections such as table of contents, dictionary and bibliography were not included. Unit and subject headings were written in bold and slightly larger fonts so that they could be distinguished from the text content. The titles were not numbered. It was seen that the visuals in the books consisted of pictures, photographs and figures, but no graphics or tables were found among the visuals. The images in both books were printed in black and white and the print quality was sufficient for the technology of that period. Images were selected in accordance with the subject content and arranged in a size compatible with the content. Below the images, there is an explanation in small fonts about what the image is, but no numbering was made.

Discussion and Conclusion

It was observed that the two textbooks were books that were arranged in accordance with the curriculum of the time. Additionally, it has been determined that there are some additional topics in both the 4th and 5th grade textbooks. It is thought that the reason for the inclusion of additional subject headings in the books is due to the transformation of the course books written according to the old curriculum into Nature Study and Sanitation books. When the textbooks were examined in terms of content, it was seen that the subject contents of both textbooks were organized in a certain organizational form from simple to complex, and while explaining concepts in the books, abstract concepts were explained through concrete examples. When the information density of the subject contents is examined, it is seen that both textbooks contain more textual information and less visuals, similar to the course books of the period in the study by Tunç and Tuğluoğlu (2013). When

evaluated in terms of these features, it can be said that both textbooks differ from today's textbooks (Altay, 2021) and have a feature opposite to today's textbooks. If the information in the subject content of both textbooks is evaluated in terms of the technological and scientific developments of that period, no incorrect information was found. In other words, the content included no information that was contrary to the technological and scientific developments of the period. While technological developments were mentioned in the subject content, only in one place in the 5th grade textbook were some expressions that could create misconceptions, as in the books included in the study by Demirtaş and Ünal (2024).

Giriş

Ders kitapları, öğrenciyle öğretim programı arasında köprü konumunda olan en temel ders materyalidir (Küçükahmet, 2011). Ders kitapları, içeriği öğretim programlarında belirtilen dersin amaçlarına uygun olarak hazırlanmış, ilgili kurumca gerekli incelemesi ve onaylaması yapılmış temel kaynaklardır ve öğretim programlarında yer alan derslerin amaçlarını, içeriğini öğrencilere aktarmak için kullanılırlar (Gülersoy, 2013). Ulaşımının kolay olması, ölçme değerlendirme bölümü içermesi (Göçer, 2008), diğer materyallere kıyasla daha ekonomik olması, diğer öğretim materyalleri ile aynı anda ve beraber kullanılabilmesi, öğrenmeyi bireysel hale getirmesi, bilgileri belli bir düzen dâhilinde sunması gibi avantajları diğer öğretim araçlarına göre daha çok tercih edilmesinde belirleyici etken olmuştur (Şahin, 2008). Ders kitapları, eğitimin olmazsa olmaz iki bileşeni olan öğretmen ve öğrenci arasında köprü görevi üstlenmektedir (Altun, Arslan ve Yazgan, 2004). Öğretim programlarının hedeflerinde belirtilmiş konularla ilgili bilgileri, öğrencilere belirli bir plan ve düzen doğrultusunda açıklayarak aktarırlar (Ünsal ve Güneş, 2002). Böylece öğrenme süreci boyunca öğretmen ve öğrencilerin etkinliklerini bir düzen içerisinde yürütmesini sağlayarak, öğretmen ve öğrenci arasında iletişim kurmuş olurlar (Göçer, 2008). Öğrenciler açısından bakıldığında; işlenen konuları tekrar edip pekiştirirken, derste anlaşılmayan yerleri bireysel olarak gözden geçirirken (Güzel ve Şimşek, 2012), evde derse hazırlık yaparken (Şahin, 2008), ev ödevi yaparken en çok başvurulan ve ilk sırayı alan kaynak yine ders kitaplarıdır (Tor ve Erden, 2004). Böylece öğrenciler kitaplar aracılığıyla istedikleri yerde, her zaman öğretmenin anlatmış olduğu konulara ulaşabilmekte ve öğrendiklerini tekrar edebilmektedirler (Küçükahmet, 2011). Eğitim öğretim etkinliklerinde okullarda öğretmen ve öğrenciler tarafından en çok tercih edilen materyalin ders kitapları olduğu bir gerçektir bu yüzden olumlu yanları iyi bilinmeli ve bu doğrultularda düzenlenmelidir (Gülersoy, 2013). Fiziksel, görsel ve eğitsel tasarım özellikleri doğrultusunda Milli Eğitim temel kanunu ve dersin özel hedeflerine göre dil ve anlatım özellikleri bakımından güçlü ve iyi hazırlanmış kaynaklar şeklinde yazılmalıdır (Yaşar, 2004).

Osmanlı devleti, bilim ve teknoloji konusunda gelişen Avrupa devletleri karşısında geri kalmışlığını önlemek için, 18. yüzyılın sonlarından itibaren bazı tedbirler almış ve eğitim alanında modern Batılı eğitim sistemini uygulamaya yönelik birtakım reformlar gerçekleştirmişti (Alp, 2020). Fakat eğitimde yapılan Batı tarzı yenilikler ve reformlar ikili bir eğitim sisteminin ortaya çıkmasına sebep olmuştu (Demirtaş, 2008). Cumhuriyet kurulduğunda Osmanlı devletinden devralınan bu eğitim sistemi içerisinde yer alan mektep ve medrese ikilemi eğitim sistemindeki en büyük engellerden biriydi ve modern eğitim sistemlerinin temel dinamiklerini eğitim sistemine uygulayabilmek için bu karmaşık yapıya son verilmesi gerekiyordu (Bozaslan ve Çokoğullar, 2015). Ayrıca Cumhuriyet'in ilanından sonra yeni kurulan ülkenin ilerlemesi için yapılan inkılapların başarılı olabilmesi için de eğitimin yaygınlaşması ve eğitim ile ilgili birtakım yenilikler yapılması gerekiyordu (Demirtaş, 2008). Bu amaçla Manisa milletvekili Vasıf Bey ve 50 arkadaşının 3 Mart 1924 tarihinde TBMM'nin birinci oturumuna sunulan eğitim öğretimin birleştirilmesi ile ilgili önerisiyle Tevhid-i Tedrisat Kanunu çıkarılarak tüm eğitim kurumları Milli Eğitim Bakanlığı çatısında toplanmış oldu (Arı, 2002). Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun ilan edilmesinin hemen ardından okullarda uygulanacak olan yeni öğretim programlarının oluşturulması çalışmalarına başlandı (Gözütok, 2003). 23 Nisan 1924 tarihinde toplanan İkinci Heyet-i İlmiye toplantıları sonucunda, ilköğretim ve lise müfredat programları oluşturuldu (Alp, 2020). Müfredat programları hazırlandıktan sonra ise öğretmen ve öğrencilere sunulmak üzere bu programlarda yer alan derslerin amaçlarının ve içeriklerinin gerçekleşmesini sağlayacak olan ders kitapları yazdırılarak, kitapların listesi Maarif Vekâletince 27-28 Eylül 1924 tarihli iki adet genelge şeklinde yayımlandı ve millî eğitim müdürlükleri aracılığıyla da okullara bildirildi (Aslan, 2010). Aslan'ın (2010) çalışmasında da belirtildiği üzere ilk mekteplerin 4 ve 5. sınıflarının fen derslerinde okutulmak üzere Naime Halit hanım tarafından yazılmış olan "Tabiat Tetkiki ve Hıfzıssıhha" adlı ders kitapları kabul edildi.

Naime Halit (Yaşaroğlu) Hanım; Osmanlının son dönemlerinde kürsü şeyhlerinden olan Mehmet Hulusi Efendi'nin kızıdır. Bezm-i Âlem Valide Sultanı'nı bitirdikten sonra 1915 yılında İnas Darülfünunu'na kaydolmuş ve 1918 yılında İnas Darülfünunu Tabiiyyat bölümünden mezun olmuştur (Baskın, 2007). Daha sonra Muallimler Cemiyeti kurucu başkanı olan ve Beşiktaş Barbaros Numune Mektebi Müdürlüğü yapmış Ahmet Halit (Yaşaroğlu) Bey ile evlenmiştir (Pustu, 2022). 1918 yılında kurulan Asri Kadın Cemiyeti üyeleri arasında yer almıştır (Özdemir, 2021). 1923 yılında yayınlanan Dilek dergisinde "Kadın Sahifesi" adı altında makaleleri yayınlanmıştır (Güler, 2021). Bu araştırmanın konusu olan kitapların basıldığı yıllarda İstanbul Kız Muallim Mektebi sabık hocaları arasında yer almıştır. 1939 yılında Kızılay Şişli Şube Reisliği görevinde bulunmuş ve 1939 Erzincan depremi yardım kampanyalarına katılmıştır (Tan, 1940). 24 Mayıs 1966 tarihinde İstanbul'da vefat etmiştir (Cumhuriyet, 1966). Birçoğu eşi Ahmet Halit (Yaşaroğlu) Bey tarafından 1928 yılında kurulan "Ahmet Halit Kitaphanesi" yayınevinden olmak üzere çeşitli yayınevlerinden çok sayıda ders kitapları, çocuklarla ilgili hikâye ve masal kitapları yayınlamıştır.

Cumhuriyet'in ilk dönemine ait ilkokullardaki ilk fen dersleri kitapları hakkında yapılan kitap inceleme çalışmalarıyla ilgili alan yazınında taramalar yapıldığında iki dönem şeklinde çalışmalara rastlanmaktadır.

Bunlar Osmanlı Devleti’nin son yıllarını içine alan Tanzimat’tan Cumhuriyet’e kadar olan Ersöz (2017) ve Selçuk’a (2019) ait birinci dönem çalışmaları ve Cumhuriyet’in ilk yıllarını içine alan Tunç ve Tuğluoğlu’na (2013) ait ikinci dönem çalışmalarıdır. Birinci dönem kitap incelemelerinde Ersöz (2017) yapmış olduğu çalışmada, II. Meşrutiyet Dönemi’nde ilkokullarda okutulan ve o dönemin fen dersleri yerine geçen eşya dersleri için yazılmış 1911, 1912, 1915 ve 1920 tarihlerinde basılmış 4 adet eşya dersleri kitabının genel olarak incelemesini yapmıştır. Selçuk (2019) ise hazırladığı yüksek lisans tezinde, Osmanlı Devleti’nin son yıllarında Tanzimat’tan Cumhuriyet’e kadar olan dönemde tespit ettiği çeşitli yazarlara ait 22 adet eşya dersleri kitapları üzerinde çalışmış ve bu kitapların fiziksel özelliklerini, eğitsel ve görsel tasarım öğelerini incelemiştir. İkinci dönem kitap inceleme araştırmalarında ise Tunç ve Tuğluoğlu (2013), Cumhuriyet tarihinin ikinci müfredat programı olarak bilinen 1926 yılı öğretim programına göre yazılan fen kitaplarından, bir tanesi 1932 yılında diğer iki tanesi de 1936 yılında basılmış 3 adet eşya dersleri kitaplarının incelemesini yapmıştır. Ayrıca bütün bu çalışmalara ek olarak da Demirtaş ve Ünal (2024) tarafından yapılmış ve Cumhuriyet’in ilk kimya dersi kitaplarına ait bir çalışma da yer almaktadır. Bu çalışmada 1926 yılında basılan ve Naki Bekmen tarafından yazılmış lise birinci, ikinci ve üçüncü sınıf kimya dersi kitapları incelenmiştir.

Yukarıda belirtilen alan yazındaki çalışmalar incelendiğinde, Cumhuriyet tarihinin ilkokullarla ilgili ilk müfredat programı olan 1924 İlk Mektepler Müfredat Programı’na göre yazılmış fen dersleri olan Tabiat Tetkiki ve Hıfzıssıhha derslerine ait ders kitapları ile ilgili herhangi bir kitap inceleme çalışması yer almadığı görülmektedir. Bu kapsamda bu çalışmada, 1924 yılı ilk mektepler müfredat programında yer alan fen dersleri olan Tabiat Tetkiki ve Hıfzıssıhha dersleri için yazılmış ders kitaplarının eğitsel ve görsel tasarım özelliklerinin neler olduğunun tespit edilmesi hedeflenmiştir.

Yöntem

Araştırmanın Deseni

Bu araştırmamızda nitel araştırma yöntemlerinden olan doküman incelemesi kullanılmıştır. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu ya da olgular hakkında bilgiler içeren bir materyalin analiz edilmesini kapsar. Araştırma yapan kişiler analiz sonucu elde ettikleri verileri belli bir çerçeveye göre birbiri ile ilişkilendirmek suretiyle bütüncül olarak bir resim ortaya çıkarmaya çalışırlar (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Dönemine ait dokümanlar dikkatli bir şekilde okunarak üzerine odaklanılan problem ile ilgili “Geçmişte ne oldu?” sorusunun cevabı bulunmaya çalışılır (Büyüköztürk vd., 2020). Hangi dokümanların önemli olduğu, ayrıca hangilerinin veri kaynağı olarak kullanılabileceği araştırma problemi ile yakından ilgilidir. Eğitim ile ilgili bir araştırma yapılıyorsa eğitim alandaki ders kitapları, müfredatlar, öğretmen el kitapları, ders ve ünite planları, eğitim ile ilgili bütün resmi evraklar kullanılabilecek veri kaynakları arasındadır (Yıldırım ve Şimşek, 2018).

İncelenen Dokümanlar

Bu araştırmada, 1924 İlk Mektepler Müfredat Programı’na göre ilkokul 4 ve 5. sınıflar için “Naime Halit” tarafından yazılmış ve 1924 yılında basılan iki adet “Tabiat Tetkiki ve Hıfzıssıhha” adlı ders kitapları oluşturmaktadır. Araştırmada incelenen dokümanlar amaçlı örneklem yöntemlerinden olan ölçüt örnekleme yöntemine göre belirlenmiştir. Ölçüt örnekleme yönteminde temel anlayış daha önceden belirlenmiş bir dizi ölçütleri karşılayan durumların çalışılmasıdır ve bu ölçütler araştırmacı tarafından belirlenebilir (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Böylece ölçütü karşılayan nesneler örnekleme alınır (Büyüköztürk vd., 2020). İncelenen dokümanları belirlerken kullanılan ölçüt olan fen bilimleri ile ilgili Cumhuriyet’in ilk yıllarında kullanılan ders kitapları özelliğini bu iki kitabın karşıladığı düşünülmektedir.

Verilerin toplanması

Kütüphanelerin nadir eserler koleksiyonunda yapılan aramalar sonucunda, Marmara Üniversitesi Nadir Eserler Koleksiyonu’nda inceleme konusu kitaplara ulaşılmıştır. O dönemin ilkokul 4 ve 5. sınıfları için Naime Halit Hanım tarafından hazırlanıp 1924 yılında Maarif Vekâleti tarafından ders kitabı olarak kabul edilen “Tabiat Tetkiki ve Hıfzıssıhha” kitaplarının Osmanlı Türkçesiyle yazılmış 1924 basımı orijinal nüshalarının PDF formatı şeklindeki dosyalarına ulaşılmıştır.

Ulaşılan bu kitaplar birinci araştırmacı tarafından doküman incelemesi yöntemiyle dikkatli ve ayrıntılı bir şekilde okunmuştur. Okumalar sonucunda elde edilen veriler yazılı olarak bilgisayar ortamına geçirilmiş ve kaydedilmiştir. Bu okumalar esnasında hata yapmamak için Osmanlı Türkçesinde o dönemde kullanılan kelimelerle ilgili internet üzerinden çevrimiçi kullanılabilen Pamukkale Üniversitesi Osmanlıca Sözlük (<https://pauctle.com/osmtr/>), Kubbealtı Lügati (<https://lugatim.com/>), Luggat Osmanlıca Türkçe Sözlük (<https://www.luggat.com/lugat/1/1>) gibi Osmanlıca-Türkçe sözlüklerden yararlanılmıştır.

Veri Analizi

Doküman incelemede, dokümanlar tek başına araştırmanın tüm veri setini oluşturursa dokümanların kapsamlı bir içerik analizine tabi tutulması gerekir (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Araştırmacı içerik analizine başlamadan önce

kategorileri belirler, bu kategorileri de daha önce elde edilen bilgilere, deneyimlere ya da kuramlara bağlı kalarak biçimlendirir (Büyüköztürk ve diğerleri, 2020). Bu amaçla alan yazınında gerekli taramalar yaparak konu alanı ders kitabı incelemeleri olan makalelerden (Ersöz, 2017; Selçuk, 2019, Tunç ve Tuğluoğlu, 2013) ve kitaplardan (Demirel ve Kiroğlu, 2020; Küçükahmet, 2011) faydalanmak suretiyle kategoriler ve inceleme kriterleri oluşturulmuş ve araştırmaya söz konusu olan ders kitapları bu kriterler doğrultusunda kapsamlı bir içerik analizine tabii tutulmuştur.

Etik Konular

Çalışma, Araştırma ve Yayın Etiğine uygun biçimde gerçekleştirilmiştir. Çalışmada incelenen ders kitaplarına, 1924 basımlı ders kitaplarının resimlendirilmesi ile dijital hale dönüştürülmüş olarak Marmara Üniversitesi Dijital Nadir Eserler Koleksiyonu'ndan ulaşılmıştır. Ayrıca bu çalışma Eylül 2023'de yüksek lisans tezi olarak Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü tarafından kabul edilmiştir.

Bulgular

Araştırmaya konu olan ders kitaplarının özellikleri iki ana başlık halinde sunulmuştur. Bunlardan ilki olan eğitsel tasarım özellikleri dört alt başlık altında ele alınmıştır. Bu alt başlıklar; hedefler, içerik, öğretme-öğrenme süreçleri ve değerlendirmedir. İkinci ana başlık olan görsel tasarım özellikleri altında ise iki alt başlık yardımıyla bulgular sunulmuştur. Bu alt başlıklar kitapların fiziksel özellikleri ve konu anlatım kısımlarının tasarım özellikleridir.

Eğitsel Tasarım Özellikleri

Hedefler. Araştırmamızın bu bölümünde incelenecek olan ders kitaplarındaki konu başlıklarının, müfredat programı içerisinde yer alan konu başlıkları ile uyumlu olup olmadıklarına bakılmıştır. Bu amaçla her iki kitaptaki konu başlıklarını ve müfredattaki konuları içeren karşılaştırma tabloları hazırlanmış ve hazırlanan bu Tablo 1 ve Tablo 2 aracılığıyla ders kitaplarının müfredattaki hedefleri karşılama durumu gösterilmeye çalışılmıştır.

Tablo 1

4.Sınıf Ders Kitabındaki Konu Başlıklarının Müfredat Programındaki Konu Başlıklarıyla Karşılaştırılması

4.Sınıf Ders Kitabında Yer Alan Bölümler ve Konu Başlıkları	4. Sınıf Müfredat Programında Yer Alan Bölümler ve Konu Başlıkları
1.Bölüm Vücut-ı Beşer Hakkında Malumat	
1.Ünite: Nasıl Hareket Ediyoruz?	
Nasıl Hareket Ediyoruz?	Nasıl Hareket Ediyoruz?
Kol ve Bacak Kemikleri Kol ve Bacak Hareketleri	
Kemikler ve Adalenin, Hareket ve İdmanın Fayda ve Ehemmiyeti	Kemikler ve Adalenin, Hareket ve İdmanın Fayda ve Ehemmiyeti
Amudi Fıkari (Omurga)	Amudi Fıkari (Omurga)
İyi ve Fena Vaziyetlerin Kemiklere Tesiri	İyi ve Fena Vaziyetlerin Kemiklere Tesiri
Kemiklerin Hıfzıssıhhası	Kemiklerin Hıfzıssıhhası
2.Ünite: Nasıl Besleniyoruz?	
Nasıl Besleniyoruz?	Nasıl Besleniyoruz?
Ağız ve Boğaz	Ağız ve Boğaz
Dişler	Dişler
Dişlerin Sıhhati	Dişlerin Sıhhati
Dişlerin Vazifesi	Dişlerin Vazifesi
Hazım Cihazı	Hazım Cihazı
Sıhhi Kaideler	Tagaddi (Beslenme) Hakkında Sıhhi Kaideler ve Telkinler
3.Ünite: Nasıl Teneffüs Ediyoruz?	
Nasıl Teneffüs Ediyoruz?	Nasıl Teneffüs Ediyoruz?
Akciğerler	Ciğerler
	Hicab-ı Haciz
	(Diyafram)
	Havanın Tahavvülü

<i>(Havanın Dönüşümü)</i>	
Teneffüste Sıhhi Kaideler	Teneffüs Hakkında Sıhhi Kaide ve Telkinler
4.Ünite: Kan Damarları	
Deveran-Kan Damarları	Kan Damarları
Kalp	Kalp
Kan	Kan
Kanın Deveranı	Deveran (Dolaşım)
Yürek Çarpıntısı ve Nabız	Yürek Çarpıntısı ve Nabız
Büyük ve Küçük Deveran	Büyük ve Küçük Deveranlar
Kırmızı Kan, Kara Kan	Kırmızı ve Siyah Kan
• Kanın Hizmeti	
Sıhhi Kaideler	Deveran Hakkında Sıhhi Kaideleri ve Telkinler
5.Ünite: Nasıl Hissediyoruz?	
Nasıl Duyuyoruz?	Nasıl Hissediyoruz?
Beş Duygu	Beş Duygu
• Tatmak duygusu	
• Koku Almak duygusu	
• İşitmek Duygusu	
• Görmek Duygusu	
• Dokunmak Duygusu	
Sinirlerin cümlesi	Cümle-i Asabiye (Sinir Sistemi)
Sinirlerin Cümlesinin Hizmetleri	Cümle-i Asabiye'nin Hizmetleri
Sıhhi Kaideler	Cümle-i Asabiye Hakkında Sıhhi Kaideler ve Telkinler
2.Bölüm	
Hıfzıssıhha Kaideleri ve Telkinler	
Mikroplar	Mikroplar
Su	Sular, Temiz ve Fena Sular
Yağmur Suları	
Durgun Sular	
Nehir Suları	
Kötü Sular	
Kızamık	Kızamık
Çiçek	Çiçek
Verem	Verem
Tifüs	Tifüs
Kolera	Kolera
Dizanteri	Dizanteri
Sıtma	Sıtma Gibi Hastalıklardan Korunma Çareleri
Tifo (Kara Humma)	

Tablo 2

5.Sınıf Ders Kitabındaki Konu Başlıklarının Müfredat Programındaki Konu Başlıklarıyla Karşılaştırılması

5.Sınıf Ders Kitabında Yer Alan Bölümler ve Konu Başlıkları	5. Sınıf Müfredat Programında Yer Alan Bölümler ve Konu Başlıkları
1.Bölüm	
Sade ve Ameli Fenni Malumat ve Tetkikler	
Fıskiyeler Nasıl Fıskırıyor?	Fıskiyeler Nasıl Fıskırıyor?
Yüksek Binalar Su Nasıl Çıkıyor?	Yüksek Binalar Su Nasıl Çıkıyor?
Su Cenderesi Nasıl İş Görüyor?	Su Cenderesi Nasıl İş Görüyor?
Vapurlar Nasıl Yüzüyor?	Vapurlar Nasıl Yüzüyor?
• Tahtelbahirler (Denizaltılar)	

Uçurtmalar, Balonlar, Tayyareler	Uçurtmalar
Balonlar	Balonlar
Tayyareler	Tayyareler
Barometre	Barometre
Tulumbalar	Tulumbalar
Terazi, Kantar, Manivelalar	Terazi ve Kantar
Manivelalardan Nasıl İstifade Ediliyor?	Manivelalardan Nasıl İstifade Ediliyor?
Buhar Kuvveti ve Basit Tatbikatı	Buhar Kuvveti ve Basit Tatbikatı
Vapur Nasıl Yürüyor?	Vapur Nasıl Yürüyor?
	Lokomotif Nasıl İşliyor?
Mikyas-ı Hararet (Termometre)	Mikyas-ı Hararet

2.Bölüm

Savt (Ses) Hadisesi Hakkında Basit Müşahede ve Tetkikler

Savt Hadisesi Hakkında Basit Tetkikler ve Müşahedeler	Savt Hadisesi Hakkında Basit Müşahede ve Tetkikler
• Gramofon	
Gözlük, Pertevsiz (Büyüteç), Dürbün Hakkında Basit Tetkikler ve Tecrübeler	Gözlük, Pertevsiz (Büyüteç), Dürbün Hakkında Basit Tetkikler ve Tecrübeler
• Fotoğraf Makineleri • Sinematograf Makineleri	
Elektrik ve Elektrik Tatbikatı Hakkında Basit Tecrübeler ve Müşahedeler	Elektrik ve Elektrik Tatbikatı Hakkında Basit Tecrübeler ve Müşahedeler
Şimşek, Yıldırım, Siper-i Saika (Paratoner)	Şimşek ve Yıldırım, Siper-i Saika (Paratoner)
• Elektrik Makineleri • Mıknatıs • Elektrikten Edilen Sıhhi İstifadeler	

1924 yılı İlk Mektepler Müfredat Programı incelendiğinde, ders başlığının altında önce sınıf seviyeleri yer almaktadır. Sınıf seviyelerinin altında da kitaplarda bulunacak bölümler, üniteler ve konu başlıkları belirtilmektedir. Derslerin hedefleri günümüz öğretim programlarındaki gibi hedef-kazanım tablosu biçiminde değil de daha çok konu başlıkları şeklindedir. Müfredat programı ile kitapların karşılaştırmasını yapabilmek için Tablo 1 ve Tablo 2’deki müfredat programında yer alan tabiat tetkiki ve hıfzıssıhha dersleri ile ilgili kısma göz attığımızda; dördüncü sınıflar için iki bölüm halinde ünitelerin bulunduğu, bunların içerisinde de kitaplarda yer verilecek konu başlıklarının yer aldığı görülmüştür. Benzer şekilde beşinci sınıflar için de müfredat programına baktığımızda ise iki bölüm ve bu bölümlerin altında da yine konu başlıkları bulunduğu tespit edilmiştir.

Tabiat Tetkiki ve Hıfzıssıhha 4. Sınıf. İlk olarak 4. sınıf kitabı için hazırlanan ve Tablo 1’de yer alan birinci bölümün incelenmesi yapılmıştır. Bunun için hazırlanan tabloya baktığımızda, Tablo 1’de gösterildiği üzere müfredat programının ilk ünitesi ile ilgili konu başlıklarının tamamına ders kitabı içerisinde yer verildiği görülmüştür. Ayrıca bu başlıklardan hariç olarak müfredat programında bulunmayan ve tabloda koyu puntolarla belirtilmiş olan fazladan konu içeriğine de kitapta rastlanmıştır. İkinci ünite için de tabloya göz attığımızda yine müfredatta bulunan tüm konu başlıklarına ders kitabında yer verildiği tespit edilmiştir.

Üçüncü ünite için baktığımızda ise müfredat programında yer alan ve Tablo 1’de hem italik hem de koyu puntolarla belirtilen bazı konu başlıklarının, direkt olarak kitapta konu başlığı şeklinde yer almadığı görülmüştür. Fakat kitaptaki “Nasıl Teneffüs Ediyoruz?” adı altında yer alan konu başlığının içeriği incelendiğinde, ders kitabında konu başlığı olarak yer almayan “Hicab-ı Haciz” konusundan bahsedildiği tespit edilmiştir. Aynı şekilde kitapta bu ünite içerisinde ayrı bir başlık altında yer almayan “Havanın Tahavvülü (Havanın değişimi)” konusunun da, “Akciğerler” başlığı altında yer alan başka bir konunun içerisinde açıklandığı görülmüştür.

Birinci bölümün son iki üniteleri olan dördüncü ve beşinci üniteler için Tablo 1’de aynı incelemeler yapılmış, müfredat programında yer alan tüm konu başlıklarına ders kitabı içerisinde yer verildiği görülmüştür. Ayrıca kitapta, her iki ünite içeriğinde de Tablo 1’de koyu puntolarla belirtilmiş olan fazladan konu başlıklarının bulunduğu tespit edilmiştir.

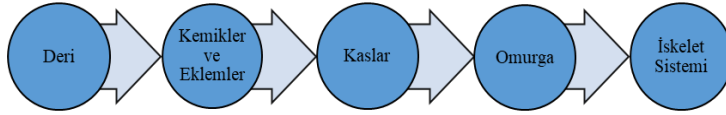
Son olarak ders kitabının ikinci bölümünün konu başlıkları ele alınmıştır. Tablo 1’de görüldüğü üzere iki konu başlığında müfredat programıyla ders kitabı arasında uyumsuzluk tespit edilmiştir. Birinci uyumsuzluğun, müfredat programı içerisinde yer alan “Sular, Temiz ve Fena Sular” adlı konu başlığına kitap içeriğinde sadece “Su” başlığı şeklinde yer verilmesi olduğu görülmüştür. Bununla ilgili olarak ders kitabında “Su” adıyla geçen konu başlığının içeriği incelendiğinde “yağmur suları, durgun sular, nehir suları, kötü sular” adı altında yan

başlıklar yer aldığı ve bu yan başlıklar altındaki konu içeriğinin de müfredat programının içeriğiyle genel olarak aynı olduğu görülmüştür. İkinci uyumsuzluk olarak da müfredat programındaki konu başlıkları içerisinde yer almayan Tifo (Karahumma) konusuna fazladan ders kitabı içeriğinde yer verildiği tespit edilmiştir.

Tabiat Tetkiki ve Hıfzıssıhha 5. Sınıf. Beşinci sınıf kitabı için Tablo 2 yardımıyla hedef konu karşılaştırması yapılmıştır. İlk olarak Tablo 2’de birinci bölüm incelenmiş ve müfredat programında yer alan bir konu başlığı hariç diğer tüm konu başlıklarına kitap içerisinde yer verildiği tespit edilmiştir. Sadece müfredat programındaki “Lokomotif Nasıl İşliyor” adlı konu başlığının ders kitabında yer almadığı görülmüştür. Bununla ilgili olarak ders kitabındaki “Vapurlar Nasıl İşliyor” adlı konu başlığı incelendiğinde, bu konuyu içerecek biçimde lokomotiflerin nasıl işlediğinden bahsedildiği görülmüştür. Bununla birlikte, Tablo 2’de koyu puntolarla belirtilen “Tahtelbahirler (denizaltılar)” adlı konu başlığına da fazladan konu içeriği olarak ders kitabında yer verildiği tespit edilmiştir.

Tablo 2’de 5. sınıf ders kitabının ikinci bölümünü ele aldığımızda ise müfredat programında yer alan tüm konu başlıklarına kitap içerisinde yer verildiği görülmüştür. Bunlara ek olarak Tablo 2’de ikinci bölümde koyu puntolarla belirtilen fazladan bazı konu başlıklarının ders kitabında yer aldığı tespit edilmiştir.

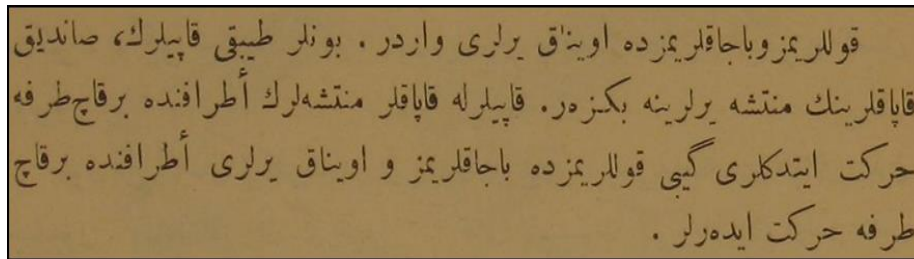
İçerik. Bu kısımda ilk önce, kitapta yer alan ünitelerin alt konu başlıklarının kendi içerisinde hiyerarşik olarak basitten karmaşığa doğru bir organizasyon düzeninin var olup olmadığına bakılmıştır. Bunun için Şekil 1’de olduğu gibi örnek hiyerarşi tablolarından faydalanılmıştır. Örnek olarak, dördüncü sınıf ders kitabının ilk ünitesinin Şekil 1’deki hiyerarşi tablosundaki konu organizasyon düzenine bakıldığında; ilk önce deri, sonra kemikler ve eklemler, bunlardan sonra da sırasıyla kaslar, omurga ve iskelet sistemiyle ilgili içerikler yer almakta, en son olarak da iskelet sisteminin vücudumuzun şekline ve hareketlerine olan etkisinden bahsedilmektedir.

Şekil 1. Dördüncü Sınıf Kitabı Birinci Ünite Örnek Konu Organizasyon Şeması

Şekil 1’de yer alan konu organizasyon örneğinde de görüldüğü gibi, ünite içerisinde yer alan hareket sistemi ile ilgili konular basitten karmaşığa doğru düzenlenmiştir. Diğer ünitelerin de konu organizasyon düzeni yukarıda olduğu gibi incelendiğinde konuların aynı şekilde basitten karmaşığa doğru sıralandığı görülmüştür.

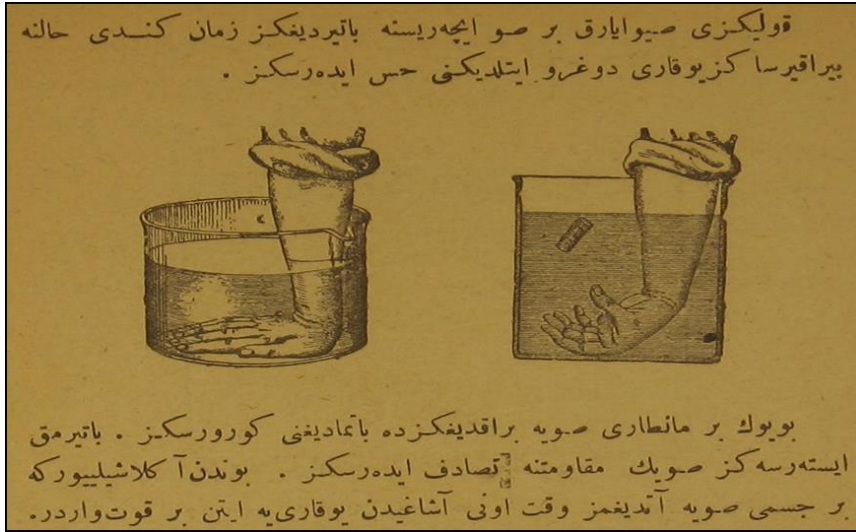
İkinci olarak kitaplar ünite başlıklarının altında yer alan konu içeriklerinin anlatım özellikleri bakımından ele alınmıştır. Söz konusu kitaplar incelendiğinde 4. sınıf ders kitabında birçok yerde konu anlatımı içerisinde kavramlar açıklanırken Görsel 1’de olduğu gibi somut örneklerden yola çıkarak benzetme yoluyla öğrenciye soyut gelebilecek olan kavramların tanımlanması yoluna gidilmiştir. Ayrıca konu içeriğinin bazı kısımlarında günlük hayatta başımıza gelen olayların nasıl gerçekleştiğinin ile ilgili açıklayıcı örneklerle de yer verildiği görülmüştür. Böylece günlük hayattan örnekler verilerek konu içeriğinin günlük hayat ile bağlantısının kurulmaya çalışıldığı tespit edilmiştir. Hatta bazı konu başlıkları altında yer alan içeriklerde o dönem şehirlerinde yer alan günlük hayattan yerel örnekler de verilerek yakından uzağa ilkesi ile konunun daha da iyi anlaşılmasının sağlanmaya çalışıldığı görülmüştür.

Görsel 1. Somut Örnekler Vererek Benzetme Yoluyla Soyut Kavramın Açıklanması. [Çeviri: Kollarımız ve bacaklarımızda oynak yerleri vardır. Bunlar tıpkı kapıların sandık kapaklarının menteşe yerlerine benzer. Kapılarla kapaklar menteşelerin etrafında birkaç tarafa hareket ettikleri gibi kollarımız da bacaklarımız ve oynak yerleri etrafında birkaç tarafa hareket]

5. sınıf ders kitabındaki konu anlatımlarında ise kitabının birçok yerinde soyut kavramların daha çok Görsel 2’de görüldüğü gibi basit deney ve gözlemlerle açıklanmaya çalışıldığı tespit edilmiştir. Bazı yerlerde ise 4. sınıf kitabında olduğu gibi, soyut kavramların günlük hayattan somut örneklerle tarif edilmesi suretiyle konu

içeriğinin günlük hayatla bağlantısının kurulmaya çalışıldığı görülmüştür. Ayrıca 4. sınıf kitabına benzer şekilde konu içeriklerinde yakından uzağa ilkesine göre o dönem şehirlerinde yer alan günlük hayattan yerel örnekler de verilerek konunun daha da iyi anlaşılmasının sağlanmaya çalışıldığına da rastlanmıştır.

Görsel 2. Basit Etkinlik ve Gözlem (Suyun Kaldırma Kuvveti). [Çeviri: (Üst) Kolunuzu sıvayarak bir su içerisine batırdığınız zaman kendi hâline bırakırsanız yukarı doğru itildiğini hissedersiniz. (Alt) Büyük bir mantarı suya bıraktığınızda batmadığını görürsünüz. Batırmak isterseniz suyun mukavemetine tesadüf edersiniz. Bundan anlaşılıyor ki bir cismi suya attığımız vakit onu aşağıdan yukarıya iten bir kuvvet vardır.]

Konu anlatım içeriklerinin bilgi yoğunluğuna bakıldığında ise her iki ders kitabında da bilgi yoğunluğunun fazla olduğu, içeriğin daha çok metinler aracılığıyla aktarıldığı ve resimlere metinlere nazaran daha az yer verildiği görülmüştür. Sınıf düzeyine uygunluk durumuna bakıldığında ise, her iki sınıf seviyesindeki ders kitabında yer alan konu içeriklerinde hitap ettiği sınıf düzeyine veya o yaştaki öğrenci gelişim düzeyine uygun olmayacak karmaşık ve üst seviye bilgilere rastlanmamıştır. Dördüncü sınıf kitabında kemikler konusunda iki yerde, dişler konusunda bir yerde öğrenci düzeyi için ayrıntı sayılabilecek bazı konu içerikleri tespit edilmiştir. Kemikler konusunda insandaki el ve ayak bileğinde yer alan kemik sayısı detaylı olarak ifade edilmiştir. Dişler konusunda da ağızda yer alan dişlerin sayısı, türü ve özellikleri ayrıntılı olarak verilmiştir. Fakat her iki ders kitabındaki konu içeriklerinin tamamı göz önünde bulundurulduğunda genel olarak sınıf seviyesine ve öğrenci gelişim düzeyine uygun içerikler kullanılarak konuların ve kavramların açıklanmaya çalışıldığı görülmüştür.

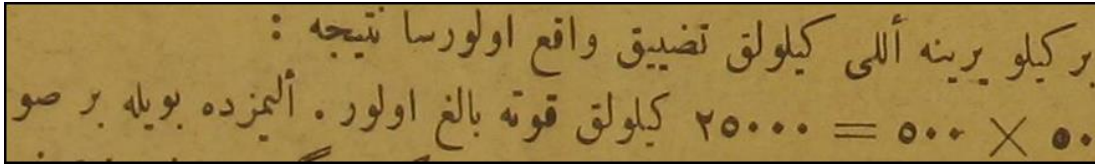
İçeriklerde yer alan bilgilerin bilimsellik ve hata yönünden incelemesi yapıldığında ise her iki kitapta yer alan konu içeriğindeki bilgilerde, o dönemin teknolojik gelişmelerine göre hatalı ve bilimsel kurallara uygun olmayan bilgi içeriğine rastlanmamıştır. Fakat 5. sınıf kitabındaki konu içeriklerinde Leclanche pili anlatılırken birkaç yerde çözünme kavramı yerine erime ifadesi kullanılarak öğrencide kavram yanılgısına sebep olabilecek içeriğe rastlanmıştır. Bu durumun o dönemde bilimsel terimlerin Arapça olmasından dolayı henüz “çözünme” kavramının kullanılmıyor olmasından kaynaklanması muhtemeldir.

Öğretme-Öğrenme Süreçleri. Öğretme ve öğrenme etkinlikleri bakımından ele aldığımızda 4. sınıf kitabında, deney veya sınıf içerisinde uygulanacak toplu etkinliklerin çok fazla bulunmadığı, daha çok gözlem şeklinde bireysel etkinlik çalışmaları bulunduğu görülmüştür. Bu çalışmalarında konu içeriğine uygun sadece anlatım şeklinde olan basit deneyler ve basit gözlemler gibi bireysel etkinlikler olduğu görülmüştür. Hatta deney veya gözlemlerin belli bir planı olmadığı da tespit edilmiştir. 4. sınıf kitabında yer alan etkinliklerden deney olarak ifade edilebilecek tek çalışmanın Teneffüste Sıhhi Kaideler konusu içerisinde yer alan havasız ortamda mumun sönmesi ile ilgili deneydir. 5. sınıf ders kitabında yer alan öğretme öğrenme etkinliklerine bakıldığında da deneylere ve basit gözlemlere yer verildiği görülmüştür. Bu kitapta yer alan deney ve gözlemlerin de diğer kitapta olduğu gibi belli bir deney veya gözlem planı doğrultusunda yapılan çalışmalar şeklinde olmadığı ve deneylerin yine sadece anlatım şeklinde olduğu tespit edilmiştir. 5. sınıf kitabında deney olarak ifade edilebilecek 11 etkinlik yer aldığı tespit edilmiştir. Bu deneylerden ikisi fışkiyeler konusunda, üçü vapurlar konusunda, biri barometre konusunda, biri buhar kuvveti konusunda, ikisi ses konusunda ve ikisi elektrik konusunda bulunduğu görülmüştür.

Ders kitaplarındaki konu içeriklerinde özet veya tekrar bölümlerinin yer alıp almadığına baktığımızda ise her iki ders kitabında da günümüz kitaplarında olduğu gibi doğrudan konu özeti veya konu tekrarı içeren bölümlere rastlanmamıştır. Fakat hem 4. sınıf kitabının hem de 5. sınıf kitabının bazı yerlerindeki konu başlıklarının başlangıcında, anlatılacak konu içeriğine temel oluşturacak ve daha önce bahsedilen bazı konuları hatırlatmak

amacıyla kısa kısa tekrar bölümlerine rastlanmıştır. Ayrıca 4. sınıf ders kitabında sadece bir yerde konu sonunda “Tekrar Edelim” yan başlığıyla kısaca konu özeti şeklinde bir bölüm yer almaktadır.

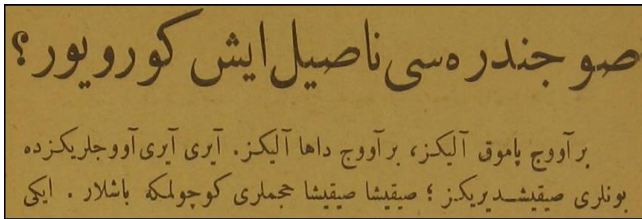
Ders kitapları konu içeriklerindeki anlatım biçimleri açısından ele alındığında ise, her iki ders kitabında da genellikle konu içeriklerinde öğretmenin sınıfa ders anlatması şeklinde düz anlatım metodu kullanıldığı görülmüştür. Konu içeriklerindeki açıklamalarda da bu yöntemin kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu açıklamaların birçok yerinde analogiler kullanıldığı ve günlük hayattan karşılaştırmalar yapıldığı görülmüş, böylece anlatım içeriğinin çeşitlendirilmeye çalışıldığı tespit edilmiştir. Ayrıca her iki ders kitabında birçok yerde soru cevap şeklindeki anlatım yöntemine de rastlanmıştır. Hatta soru cevap yönteminin kitaplarda iki şekilde kullanıldığı tespit edilmiştir. Bunlardan ilki direkt konu ile ilgili soruyu sorma ve sonrasında açıklama yapma şeklindeki soru cevap yöntemidir. İkinci yöntem ise önce olayın tasvir edilerek öğrencinin zihninde canlanmasının sağlanması ve sonrasında da soruyu sorarak açıklama yapılması şeklindeki soru cevap yöntemidir. Bunlara ek olarak her iki ders kitabında da konu içeriklerinde sayısal hesaplama şeklinde anlatımlar ve örnekler yer verilmemiştir. Konu anlatımları genel olarak sözel ifadeler şeklinde yapılmış ve açıklamalarda sözel ifadeler içeren örnekler kullanılmıştır. Fakat 5. sınıf ders kitabında sadece bir yerde Görsel 3’teki gibi basit sayısal hesaplama rastlanmıştır.

Görsel 3. 5. Sınıf Ders Kitabında Yer Alan Sayısal Örnek. [Çeviri: Bir kilo yerine elli kiloluk tazyik vakıa olunca: 50 x 500 = 25000 Kiloluk kuvvete balığ (erişmiş) olur.]

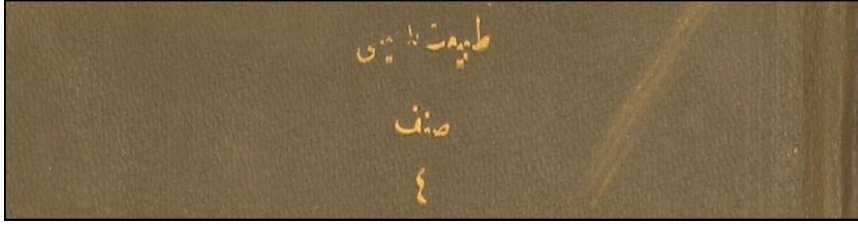
Son olarak, ders kitaplarındaki konu içeriklerinin anlatımları bakımından değerlendirilmiştir. Konu içeriklerine baktığımızda her iki ders kitabında da konu anlatımlarının daha çok düz anlatım şeklinde metinlerden olduğu, bazı yerlerde soru cevap yöntemi kullanıldığı görülmüştür. Anlatımların içeriklerinin uygun resimler ve şekillerle desteklendiği, basit gözlemler, deneyler ve günlük hayattan örneklerle çeşitlendirilmeye çalışıldığı, fakat deney ve gözlemlerin yeterli sayıda olmadığı görülmüştür. Bu bakımdan her iki ders kitabında da daha çok sözel, görsel zekâya sahip öğrencilere hitap eder nitelikte içerikler yer aldığı görülmüş ve diğer zekâ stillerine sahip öğrencilere yeterince hitap eder şekilde içeriklere rastlanmamıştır.

Değerlendirme. Değerlendirme bölümü özellikleri bakımından ders kitaplarını ele aldığımızda, hazırlık soruları ve etkinlikleri açısından her iki ders kitabında da ünite ve konu başlarında günümüz ders kitaplarındakine benzer şekilde hazırlık sorularına veya hazırlık etkinliklerine rastlanmamıştır. Sadece bazı ünitelerde konunun giriş kısmında, konu içeriği ile ilgili olarak başlangıç sorularına rastlanmıştır. Bunlara ek olarak birkaç yerde de Görsel 4’te olduğu gibi öğrencinin bireysel katılımına imkân verecek şekilde basit hazırlık etkinlikleri de bulunmaktadır. Ölçme değerlendirme soruları ve etkinlikleri bakımından kitapları incelediğimizde ise her iki ders kitabı içeriklerinde de, ünite ve konu anlatımları sonunda herhangi bir değerlendirme sorusu veya değerlendirme etkinliğine rastlanmamıştır.

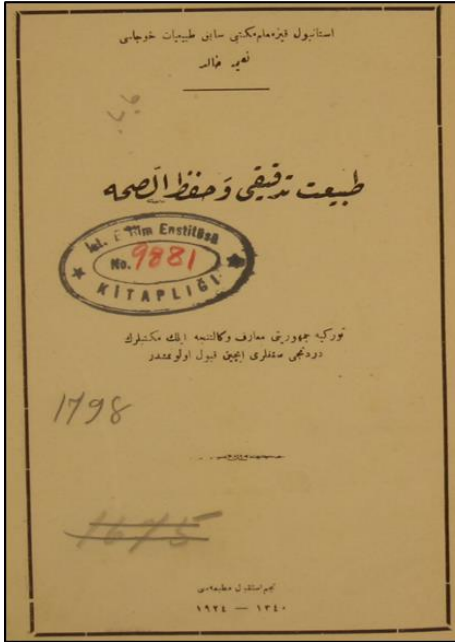
Görsel 4. 5. Sınıf Ders Kitabından Basit Gözlem, Bireysel Hazırlık Etkinliği [Çeviri: Bir avuç pamuk alınız, bir avuç daha alınız. Aynı ayrı avuçlarınızda bunları sıkıştırınız; sıkışa sıkışa hacimleri küçülmeye başlar.]

Görsel Tasarım Özellikleri. Kitapların Fiziksel Özellikleri. İlk olarak kitapların cilt özellikleri ele alınmış ve her iki ders kitabının da kapağının sonradan bez cilt ile kaplanmış olduğu görülmüştür. Ayrıca 4. sınıf ders kitabında Görsel 5’te olduğu gibi sonradan bez cilt ile kaplandığı üzerine yaldızlı yazı ile kitabın adının ve sınıfının yazıldığı fakat 5. sınıf ders kitabında cilt üzerinde herhangi bir yazının yer almadığı ve kitap cildinin de sade bir biçimde tasarlandığı görülmüştür.

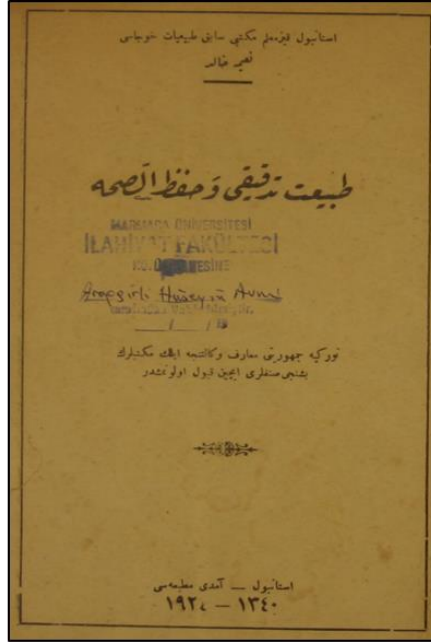

Görsel 5. 4. Sınıf Ders Kitabı Kapak Cilt Kaplaması. [Çeviri: Tabiat Tetkiki- Sınıf-4]

Her iki ders kitabında da kitap cildinden hemen sonraki ilk sayfa Görsel 6 ve Görsel 7’de olduğu gibi kapak şeklinde tasarlanmıştır. Kapak sayfasının en üst kısmında kitabın yazarının ünvanı ve adını belirten olan “İstanbul Kız Muallim Mektebi sabık hocalarından Naime Halit” ifadesi yer almaktadır. Bunun hemen altında ise sayfanın üst orta kısmına denk gelecek şekilde büyük puntolarla Rika hattı yazı ile kitabın adı yazılmıştır. Kitabın adının alt kısmında da Maarif Vekâletince hangi sınıf seviyesinde okutulmak üzere izin verildiğine dair bir ibare yer almaktadır. En alt kısmına bakıldığında da basıldığı matbaanın adı ve basım yılını belirten ifade bulunmaktadır. Ayrıca kitabın basım yılı hem miladi hem de Rumi takvime göre yazılmıştır. Bu kısımdan 4. sınıf ders kitabının Necmi İstikbal Matbaasınca 1924 yılında, 5. sınıf kitabının ise Amedi Matbaasınca yine 1924 yılında basıldığı tespit edilmiştir.

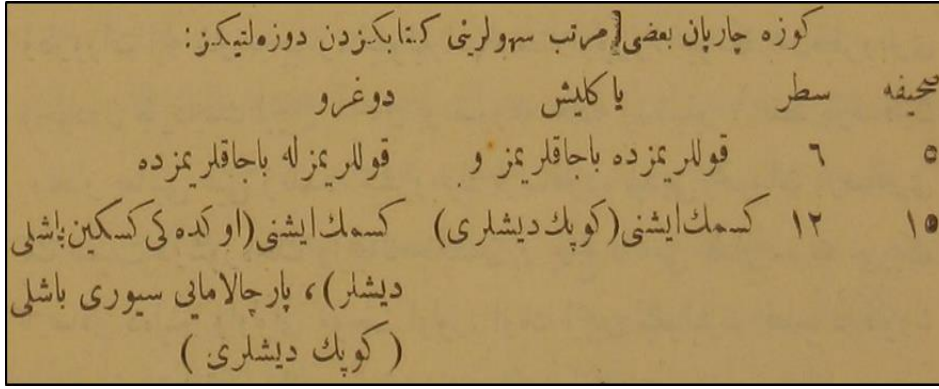

Görsel 6. 4. Sınıf Ders Kitabı Kapak

Görsel 7. 5. Sınıf Ders Kitabı Kapak

Her iki kitabın da başlangıcında içindekiler bölümü bulunmamaktadır. Ayrıca her iki kitapta da sözlük veya kaynakça gibi kısımlara da rastlanmamıştır. Ancak 4. sınıf ders kitabının son sayfasının üst kısmında o dönemki müfredat programına göre hangi konuları içermesi gerektiğini belirten bir müfredat programı içeriğine yer verilmiştir. Yine 4. sınıf kitabının son sayfasının alt kısmında ise müfredat programından hemen sonra Görsel 8’de görüldüğü üzere kitapta yer alan hataların bir nevi düzeltmesi olan “Göze Çarpan Bazı Mürettip Sehivlerini Kitabınızdan Düzeltiniz” başlığı altında mürettibin (dizgicinin) matbaada yaptığı yanlışlar ve bunların düzeltmelerini içeren bir bölüm yer almaktadır.

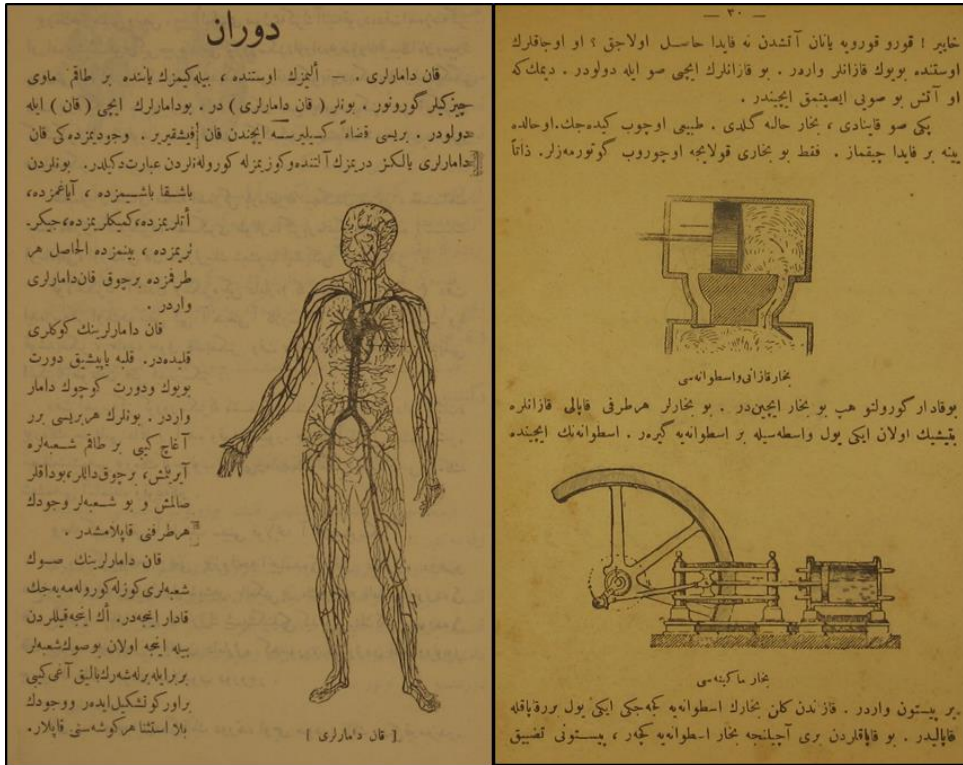

Görsel 8. 4. Sınıf Ders Kitabı Son Sayfada Yer Alan Düzeltmeler. [Çeviri: Göze Çarpan Bazı Mürettip Sehivlerini Kitabınızdan Düzeltiniz:

Sahife	Satır	Yanlış	Doğru
5	6	Kollarımızda bacaklarımız	Kollarımızla bacaklarımızda
15	12	Kesmek işi (Köpek dişleri)	Kesmek işini (Öndeki keskin başlı dişler) parçalamayı sivri başlı (köpek dişleri)]

Konu Anlatım Kısımlarının Tasarım Özellikleri. Ders kitaplarının metin içerikleri incelendiğinde; her iki ders kitabında da sayfalarının baskılarının net ve düzenli biçimde olduğu görülmüştür. Fiziksel olarak metinlerde herhangi bir baskı hatası olan kısımlara rastlanmamıştır. Metinlerde yazı stili olarak Osmanlı Türkçesinin Nesih hattı kullanılmıştır. Ayrıca harflerin büyüklüğü de konu içeriğinin durumuna ve yerine göre kolay okunabilecek biçimde düzenlenmiştir.

Konu içeriklerinin metin bloklarına baktığımızda ise, sayfa içerisine yerleştirilirken sayfadaki resimlerle uyumlu bir şekilde ve düzenli olarak yerleştirilmiş olduğu görülmüştür. Hatta konunun içeriğine göre de metin blokları büyüdükçe uygun sayıda paragraflara ayrılarak, metnin okunması ve anlaşılması kolay hale getirilmeye çalışılmıştır (Görsel 9). Ayrıca metin blokları ve paragraflar ile resimler arasında dengesiz bir dağılımın söz konusu olmadığı resimler ile metinlerin sayfa içerisinde uygun büyüklükte olduğu görülmüştür.

Görsel 9. 4. Sınıf ve 5. Sınıf Ders Kitabı Örnek Sayfaları

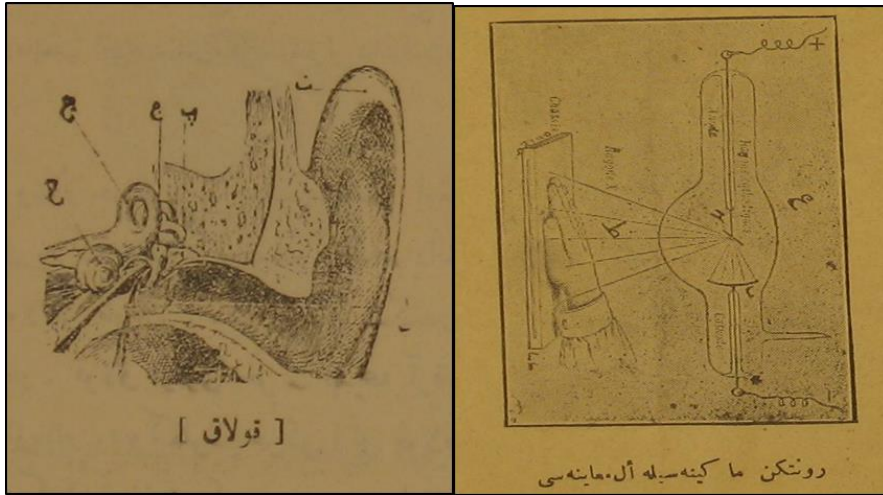
Başlık konusunda içerikleri incelediğimizde, her iki ders kitabında da ünitelerin başlığı büyük ve koyu punto olacak şekilde yazıldığı için kolaylıkla ayırt edilebilmektedir Aynı şekilde konu başlıklarının da genel anlamda

metin içeriklerinden ayırt edilebilir düzeyde olduğu ve düzgün biçimde yazıldığı görülmüştür. Fakat konu başlıklarının birkaç tanesinin metinle aynı puntoda yer aldığı kısımlara da rastlanmıştır. Bu da az da olsa bazı sayfalarda konuların birbirinden ayırt edilmesini zorlaştırmakta ve karışıklığa sebep olmaktadır. Ayrıca kitaplarda müfredat programına uygun şekilde alt başlıklar oluşturularak belli bir başlık organizasyonuna uyulduğu görülmüştür, fakat ünite ve konu başlıklarında herhangi bir numaralandırma yapılmamıştır.

Son olarak konu içerikleri resim, fotoğraf, şekil ve tablo bakımından incelendiğinde, kitaplar içerisinde yer alan görsellerin genel olarak resim, fotoğraf ve şekillerden oluştuğu görülmüştür. 62 sayfa olan 4. sınıf kitabının 26 sayfasında toplam 33 tane çizimden oluşan resim ve şekiller yer almaktadır. 62 sayfa olan 5. sınıf kitabının 47 sayfasında 65 adet çizimden oluşan resim ve şekiller, 1 adet röntgen fotoğrafı yer almaktadır. Fakat her iki kitapta da herhangi bir tablo ve grafik şeklindeki görsel içeriğe rastlanmamıştır. Kitaplardaki görsellerin genel durumu incelendiğinde ise o dönem teknolojisinden dolayı siyah beyaz olduğu görülmüştür. Buna rağmen o dönem matbaa teknolojisi ele alındığında yine de baskı kalitesinin gayet iyi ve net durumda olduğu tespit edilmiştir. Görsel unsur içeren sayfa oranına bakıldığında; 4. sınıf kitabının toplam 62 sayfasının 26 sayfasında görseller yer aldığı göz önünde bulundurulduğunda bunun da $26/62 \times 100 = \%41,93$ oranına denk geldiği görülmüştür. Yine 5. sınıf kitabı için bu durum incelendiğinde ise toplam 62 sayfanın 47 sayfasında görsel unsur yer almakta olduğu göz önünde bulundurulduğunda, bunun da $47/60 \times 100 = \%78,34$ oranına denk geldiği görülmüştür.

Görsellerin altında görselin sırasını belirten bir numaralandırma yer almamaktadır fakat birkaç görsel hariç her iki kitapta da tüm görsellerin alt kısmına görselin adı ya da görselle ilgili kısa bir açıklama küçük puntolarla yazılmıştır. Adı yazılmayan birkaç görsel ile ilgili de hemen altında yer alan paragrafta açıklamalar yapılmıştır. Fakat her iki kitapta da yer alan görsel materyallerin nerden alındığı, görselin altında ya da kitabın sonunda kaynak olarak belirtilmemiştir.

4. sınıf ders kitabında bazı görsel unsurlar üzerinde şekillerin kısımlarını belirten kelimeler olduğu görülmüştür. Bu kelimeler görselin ebadı ile uyumlu olacak biçimde, uygun puntolarla, şeklin uygun yerlerine yazılmıştır. Bunların birçoğunun resim ile ilgili terimler olduğu tespit edilmiştir. Fakat bu terimlere konu anlatımlarında yer verilmemiştir. Bunlara ek olarak her iki kitapta da birtakım görseller üzerinde de Görsel 10'de olduğu gibi harfler veya rakamlardan oluşan sembollere rastlanmıştır. Fakat bu sembollerin ne olduğu ile ilgili olarak görselin üzerinde veya altındaki açıklamalar kısmında bahsedilmemektedir. Bu türden şekillerin benzerlerine 1917 ve 1921 basımı Ebu'l Muhsin Kemal'e ait *Yeni Usul Eşya Dersleri* kitaplarında da rastlanmıştır.

Görsel 10. 4. Sınıf ve 5. Sınıf Ders Kitabından Görseller [Çeviri: Kulak. Röntgen Makinesiyle El Muayenesi]

Görsel materyallerin metinler ile uyumu incelendiğinde ise görsel unsurların, konu içeriğine uygun olarak seçildiği ve metin bloklarının arasına yazı bütünlüğünü bozmayacak şekilde dağıtıldığı görülmüştür. Yine her iki kitapta da sayfa içerisindeki görseller büyüklük bakımından sayfanın düzenini bozmayacak biçimde uygun ebatlı olarak yerleştirilmiştir.

Sonuç ve Tartışma

Yaptığımız bu çalışmada 1924 yılında ilk mekteplerin 4 ve 5. sınıfları için hazırlanmış olan Tabiat Tetkiki ve Hıfzıssıhha adlı ders kitapları, eğitsel ve görsel tasarım özellikleri bakımından incelenmiştir.

İlk olarak kitapların eğitsel tasarım özelliklerinden olan müfredat programındaki hedeflere uygunluğu araştırılmıştır. Bu nedenle her iki kitabında konu başlıkları tek tek incelenmiş ve Selçuk'un (2019) eşya dersleri

kitapları araştırmasına benzer şekilde, birkaç konu başlığı hariç 4. sınıf ders kitabı içerisinde müfredat programında yer alan tüm konu başlıklarına yer verildiği tespit edilmiştir. Başlıklar hâlinde yer almayan konuların ise diğer benzer konu başlıklarının içerisine dağıtıldığı görülmüştür. 5. sınıf ders kitabına bakıldığında ise yine müfredatta yer alan tüm konu başlıklarına kitap içerisinde yer verildiği görülmüştür. Bu bilgiler ışığında değerlendirildiğinde her iki ders kitabının müfredat programına uygun olarak düzenlenmiş kitaplar olduğu görülmüştür. Ayrıca hem 4. sınıf hem de 5. sınıf ders kitabında fazladan bazı konu başlıklarının yer aldığı tespit edilmiştir. Kitaplarda fazladan konu başlıklarının yer almasının sebebinin, eski müfredata göre yazılmış eşya dersleri kitaplarının Tabiat Tetkiki ve Hıfzıssıhha kitaplarına dönüştürülmesi çalışmasından kaynaklandığı tahmin edilmektedir. Aslan’ın (2010) çalışmasında da belirttiği üzere 1924 yılı müfredat programı kabul edildikten sonra okul açılana kadar yeterli süre olmamasından dolayı yeni kitaplar yazılması yerine geçici çözüm olarak daha önceki eşya dersleri kitaplarının yeni müfredata göre düzenlenerek Tabiat Tetkiki ve Hıfzıssıhha ders kitaplarına dönüştürülmesi kararlaştırılmıştır. Dönüşüm esnasında bu konu başlıklarının çıkarılmaması olabileceği tahmin edilmektedir.

Ders kitapları içerik bakımından ele alındığında; her iki ders kitabının da konu içeriklerinin basitten karmaşığa doğru belli bir organizasyon biçiminde düzenlendiği ve kitaplar içerisinde kavramlar anlatılırken somut örnekler üzerinden soyut kavramların açıklanması yoluna gidildiği görülmüştür. Ayrıca günlük hayattan örnekler verilerek anlatım içeriklerinin zenginleştirilmeye çalışıldığı, bu örneklerinde yakından uzağa ilkesine uygun şekilde seçilmeye çalışıldığı tespit edilmiştir. Bunlara ek olarak Tunç ve Tuğluoğlu’nun (2013) çalışmalarındaki sonuçlara benzer şekilde ders kitaplarında günlük hayatta yaygın olarak karşımıza çıkan birçok olay ve kavram ile ilgili açıklamalar yapılarak konu içeriğinin günlük hayatla bağlantısının kurulmaya çalışıldığı görülmüştür. Bu özellikler bakımından o döneme ait başka kitap araştırmalarından olan Demirtaş ve Ünal’ın (2024) çalışmalarıyla da benzerlikler göstermektedir. Ayrıca günümüz ders kitaplarının da bu özelliklere göre hazırlandığı göz önünde bulundurulduğunda, her iki ders kitabının da bu yönden günümüz ders kitaplarına (Delal ve Filiz, 2021; Kaya, 2019; Yücel ve Karamustafaoğlu, 2020) benzer özellikler taşıdığı ve bazı öğretim ilkelerine uygun şekilde düzenlenmiş olduğu söylenebilir.

Konu içeriklerinin bilgi yoğunluğuna bakıldığında; Tunç ve Tuğluoğlu’nun (2013) çalışmalarındaki dönemin eşya dersleri kitaplarına benzer şekilde, her iki ders kitabının da konu içeriğinde daha çok metin içeren bilgilerin yer aldığı, görsellere daha az yer verildiği görülmüştür. Bu özellikler açısından değerlendirildiğinde her iki ders kitabının da günümüz ders kitaplarından (Altay, 2021) ayrıştığı günümüz ders kitaplarının zıddı bir özellik taşıdığı söylenebilir. Ayrıca kitaplardaki konuların daha çok düz anlatım yöntemi ile aktarılmaya çalışıldığı görülmüştür. Bu bakımdan değerlendirildiğinde öğrencilerin derse olan ilgilerini artıracak unsurlara kitaplarda çok fazla yer verilmediği söylenebilir. Bu durumun o dönemin eğitim anlayışının bu şekilde olmasından kaynaklandığı tahmin edilmektedir.

Konu içeriklerinin öğrenci gelişim düzeyine uygunluğuna bakıldığında; her iki kitapta da öğrenci gelişim düzeyi bakımından sınıf seviyesine uygun olmayan bilgilere rastlanmamıştır. Bu bakımdan ders kitaplarını değerlendirecek olduğumuzda, içerik bakımından sınıf seviyesine uygun, karmaşık ve ağır bilgiler içermeyen ders kitapları olduğu söylenebilir. Hatta gelişim düzeyi ve sınıf seviyesine uygunluk bakımından da günümüz ders kitaplarıyla (Çalışoğlu, Tortum, Erişmiş ve Koçyiğit, 2014; Delal ve Filiz, 2021; Kaya, 2019; Yücel ve Karamustafaoğlu, 2020) benzer özellikler taşıdığı söylenebilir.

Her iki ders kitabındaki konu içeriklerinde yer alan bilgiler, o dönemin teknolojik ve bilimsel gelişmeleri açısından değerlendirilecek olursa, dönemin teknolojik ve bilimsel gelişmelerine aykırı şekilde hatalı bilgi içeriklerine rastlanmamıştır. Hatta o dönem yeni yaygınlaşmaya başlayan röntgen cihazı, elektrik makineleri, lokomotif, tramvay, uçak vb. gibi araçlardan ve yine o dönemde üzerinde yeni çalışmalar yapılan aşı ve mikroplar konularından ders kitaplarında bahsedildiği görülmektedir. Bu bakımdan ders kitaplarının o dönemin bilimsel gelişmelerini takip eder biçimde içerikler barındırdığı ve o dönemin yeni bilimsel gelişmelerinde meydana gelen değişikliklerden öğrencilere bahsetmeye çalıştığı söylenebilir.

Konu içeriklerinde teknolojik gelişmelerden bahsedilirken sadece 5. sınıf ders kitabı içeriğinde bir yerde Demirtaş ve Ünal (2024) çalışmasında yer alan kitaplarda olduğu gibi kavram yanlışlığı oluşturabilecek bazı ifadeler rastlanmıştır. Kitapta Leclanche pili konusunda pil düzeneği anlatılırken birkaç yerde “çözünme” yerine “erime” kavramı tercih edilerek yanlış analogi oluşturulmuş ve öğrencide kavram yanlışlığına sebebiyet verecek ifadeler kullanılmıştır. Bu bakımdan ders kitabında az da olsa yanlış analogiden kaynaklanır şekilde kavram yanlışlığına sebep olabilecek içeriklere rastlanıldığı belirtilebilir.

Konu içeriklerinde kullanılan anlatım metotlarına bakıldığında; her iki kitapta da öğretmen ağzından anlatır şekilde düz anlatım yöntemi ve soru cevap tekniğinin tercih edildiği görülmüştür. Bu yöntem ve tekniklerin tercih edilmesinde, o dönem öğretim sisteminin etkili olduğu ve öğretmenin öğrenciye göre daha aktif olmasından kaynaklandığı tahmin edilmektedir. Bu bakımdan ele aldığımızda her iki ders kitabının da döneminin eğitim anlayışı olan davranışçı eğitim anlayışından kaynaklanan sebeplerden dolayı öğretmen

merkezli eğitime yönelik içerikler barındırdığı ve bu yönüyle günümüz kitaplarından (Açıkgöz, 2008) ayrıştığını söylenebilir. Ayrıca o dönemde yeterli sayıda öğretmen olmadığı göz önünde bulundurulduğunda, öğrencilerin öğretmen olmadığı kendi kendilerine öğrenmelerine imkân sunması açısından öğrencilere avantaj sağlayan ve öğrencilerin çalışmalarını yönlendirecek türden ders kitapları olduğu söylenebilir. Bu yönden de her iki ders kitabının günümüz ders kitaplarıyla (Demirtaş, 2008) benzer olarak bireysel öğrenmeye imkân verecek şekilde etkinlikler içerdiği söylenebilir. Bunlara ek olarak konu içeriklerinin birçok yerinde herhangi bir kavram ile ilgili açıklamalar yaparken basit analogiler kullanıldığı görülmüştür, bu bakımdan değerlendirdiğimizde kitaplardaki konu anlatımlarının öğrencinin anlayacağı şekilde kolaylaştırıcı etkinlikler içerdiğini söyleyebiliriz.

Ders kitaplarında yer alan bilimsel terimler ve kavramlar ele alındığında; daha çok Arapça ve Farsçadan alınmış terimlerin ve kavramların tercih edildiği görülmektedir. O dönem kullanılan dilin üzerinde Arapça ve Farsçanın daha etkili olması ve henüz dil devriminin yapılmamış olmasından dolayı bu şekilde terimler tercih edildiği düşünülmektedir. O dönemin başka derslerle ilgili ders kitapları üzerinde yapılan Demirtaş ve Ünal (2024) çalışmasında da bizim çalışmamızı destekler nitelikte bilimsel terimlerin Arapça ve Farsça karşılıklarının kullanıldığı tespit edilmiştir. Fakat röntgen, pil, elektrik, askarit gibi yeni ortaya çıkan bilimsel terimler kullanılırken kitaplarda Batı dillerindeki karşılığıyla olduğu gibi alındığı görülmüştür. Bu bakımdan değerlendirdiğimizde kitaplarda yeni ortaya çıkan bilimsel terimler kullanılırken, modern dünyada ilk kullanıldığı hâliyle alınmaya çalışıldığını söyleyebiliriz.

Öğretme öğrenme süreçlerinde yer alan etkinlikler bakımından ders kitapları incelendiğinde; her iki ders kitabında da sınıf içi toplu etkinlik, deney gibi çalışmalara çok fazla yer verilmediği ve etkinliklerin daha çok bireysel basit gözlemler şeklinde olduğu görülmüştür. Ayrıca kitaplarda yer alan deneylerin az olması, deneylerde deney planı olmaması, deneylerin sadece anlatım şeklinde olması ve deneyin sonucunun direkt olarak öğrenciye verilmesi sebebiyle uygulamalı öğretime çok fazla imkân verecek veya öğrencilere inceleme ve araştırma fırsatı sunacak nitelikte etkinlikleri çok fazla içermediği söylenebilir. Bunun sebebinin de dönemin eğitim anlayışından dolayı o dönem kitaplarında deney türü etkinliklerin yeni yer almaya başlamasından ve okullarındaki olanakların bu tür uygulamaları yapma konusunda yetersiz olmasından kaynaklanabileceği tahmin edilmektedir.

Araştırmamıza konu olan kitapları öğrenme stilleri farklı olan öğrencilere hitap edecek etkinlikler barındırıp barındırmağı bakımından değerlendirdiğimizde; her iki kitaptaki anlatım içeriklerinde sayısal hesaplama türünden ifadelere yer verilmediği görülmüştür. 5. sınıf kitabında sadece bir yerde basit bir sayısal hesaplama içeriğine rastlanmıştır. Her iki kitaptaki konu anlatımlarında daha çok sözel anlatım şeklinde içerikler kullanıldığı, bununla birlikte metin içeriklerinde görsel şekillere de yer verildiği görülmüştür. Öğrenme stilleri etkinlikleri bakımından ele aldığımızda, kitap içeriğinin daha çok sözel ve görsel zekâyâ yönelik içerikler barındırdığı söylenebilir. Bu durumun o dönemin eğitim anlayışından dolayı bu şekilde olduğu tahmin edilmektedir. Ayrıca o dönemdeki öğretim sisteminde henüz öğrenme stillerinin yer almamasının da göz önünde bulundurulduğunda her iki ders kitabı içinde bu durum son derece olağandır.

Ders kitaplarını özet ve tekrar bölümleri açısından değerlendirecek olduğumuzda; o dönem kitaplarına ait çalışmalar incelendiğinde Tunç ve Tuğluoğlu'nun (2013) araştırmasındaki kitapların bazılarında ve Selçuk'un (2019) çalışmasında yer alan eşya kitaplarının bazılarında, genellikle konu sonlarında yer alacak biçimde "hülasa" başlığı altında konu özetlerine yer verildiği belirtilmiştir. Fakat bizim çalışmamıza konu olan kitaplar incelendiğinde, her iki ders kitabında da herhangi bir şekilde konu özeti olabilecek bölümlere yer verilmemiştir. Ayrıca o dönem ait diğer kitaplardan olan Demirtaş ve Ünal'ın (2024) yaptığı çalışmada yer alan kitaplarda da özet bölümüne yer verilmemiş olduğu göz önünde bulundurulduğunda, araştırmamıza söz konusu olan kitaplar hazırlanırken eğitim öğretime yetişmesi bakımından yeterli süre olmaması nedeniyle kitaplarda konu özetlerine yer verilememiş olabileceği düşünülmektedir.

Değerlendirme bölümü olarak etkinliklerine baktığımızda; o dönemdeki eşya kitaplarına ait Selçuk (2019) ve Ersöz'ün (2017) çalışmalarındaki bazı kitaplarda bölüm sonu değerlendirme soruları yer aldığı belirtilmiştir. Fakat bizim çalışmamıza konu olan kitaplar incelendiğinde, Demirtaş ve Ünal'ın (2024) araştırmasındaki sonuçlara benzer şekilde kitapların her ikisinde de ünite ve konu başlarında ya da sonlarında herhangi bir şekilde hazırlık ve değerlendirme sorularına rastlanmamıştır. Bu bakımdan ele aldığımızda her iki ders kitabının da değerlendirme bölümü özellikleri bakımından yeterli seviyede olmadığı söylenebilir.

Kitapları görsel tasarım özellikleri olarak incelediğimizde; Tunç ve Tuğluoğlu (2013) ve Selçuk'un (2019) çalışmalarında yer alan kitaplarla örtüşür şekilde, her iki kitabında siyah beyaz olarak basılmış olduğu görülmüştür. Bu açıdan ele aldığımızda o dönem kitaplarının siyah beyaz olması nedeniyle öğrencinin derse ilgisini çok fazla çekecek nitelikte kitaplar olduğunu söylememiz mümkün görünmemektedir. Bu durum o dönemin baskı teknolojilerinden kaynaklanmaktadır. Konu içeriklerindeki metinlerde çok fazla baskı hatası olan kısımlara rastlanmaması, metin bloklarının uygun paragraflara ayrılarak resimlerle uyumlu bir şekilde düzgün biçimde yerleştirilmesi, görsel unsurların da çok fazla baskı hatası içermemesi göz önünde bulundurulduğunda, o

dönem matbaa teknolojisine göre kitapların baskısı konusunda özen gösterilmeye çalışıldığı söylenebilir. Yine bunlara ek olarak Tunç ve Tuğluoğlu’nun (2013) çalışmalarındakine benzer şekilde kitaplardaki metinlerin başlıklar ve alt başlıklar şeklinde örgütlenmiş olduğu, metinlerin ve başlıkların birbirinden ayırt edilebilecek şekilde düzenli olduğu görülmüştür. Bu açıdan değerlendirdiğimizde ise, kitaplar hazırlanırken müfredat programındaki ünite ve konu örüntüsüne uygun olarak dikkatli bir şekilde hazırlanmaya çalışıldığı izlenimi verdiğini belirtilebiliriz.

Kitaplardaki görsel unsurlar açısından değerlendirme yapıldığında; Tunç ve Tuğluoğlu’nun (2013) çalışmasındaki kitaplara benzer şekilde her iki kitapta da görsel unsur olarak sadece resim ve şekillerin kullanıldığını, grafik ve tablo şeklindeki unsurlara yer verilmediğini görülmüştür..

Görsel unsurlar biraz daha ayrıntılı olarak incelendiğinde; her iki kitapta da bazı şekiller üzerinde harf ve rakamlardan oluşan semboller yer aldığı görülmüştür. Bu sembollerin ne olduğuyla ilgili de şeklin altında yer alan metin içeriğinde herhangi bir şeyden bahsedilmemiştir. Bunlara ek olarak 4. sınıf kitabında da yine bazı şekiller üzerinde şeklin bölümlerini belirten bazı terimlere rastlanmıştır. Diğer şekiller üzerinde yer alan sembollerde olduğu gibi, bu terimlerin ne olduğuna şekillerin altında yer alan konu anlatımı içeriklerinde yer verilmemiştir. Her iki kitapta yer alan şekiller bu veriler ışığında değerlendirildiğinde, kitaplarda yer alan bazı görsel materyallerin başka kitaplardan alınmış olabileceği izlenimi vermektedir. Ayrıca hem 5. sınıf ders kitabında hem de 4. sınıf ders kitabında yer alan görsellerin bazılarında o dönemlerde yazılmış olan 1917 ve 1919 basımı Ebu’l Muhsin Kemal’e ait yeni usul eşya dersleri kitaplarında da rastlanması bu izlenimimizi destekler konumdadır.

Çıkar Çatışması Beyanı

Yazarlar olarak bu araştırmayı etkileyebilecek mali ya da mali olmayan herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan ederiz.

Mali Destek

Yazarlar olarak bu araştırma ile ilgili herhangi bir kamu, ticari veya kâr amacı gütmeyen kuruluştan mali destek almadığımızı beyan ederiz.

Etik Kurul İzin Bilgisi: Bu araştırma, canlı deneklerle çalışılan araştırmalar kapsamı dışında bir çalışma olması nedeniyle etik kurul izni ve/veya yasal/özel izin gerektirmeyen bir çalışma olduğunu beyan ederiz.

Kaynakça / References

- Açıkgöz, S. (2008). *Öğrenci merkezli eğitime göre hazırlanan dördüncü ve beşinci sınıf fen ve teknoloji dersi kitaplarının yeterliliği hakkında öğretmen görüşleri*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Yeditepe Üniversitesi, İstanbul.
- Alp, H. (2020). *Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Türkiye'de ilköğretim ve müfredat programları*. Ankara: Nobel.
- Altay, E. (2021). *Ortaokul fen bilimleri ders kitaplarının görsel tasarım ilkeleri açısından değerlendirilmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Altun, M., Arslan, Ç. ve Yazgan Y. (2004). Lise matematik ders kitaplarının kullanım şekli ve sıklığı üzerine bir çalışma, *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(2), 131-147.
- Arı, A. (2002). Tevhid-i Tedrisat ve Laik Eğitim. *G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22(2), 181-192.
- Aslan, E. (2010). Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk ders kitapları. *Eğitim ve Bilim*, 35(158), 215-231.
- Baskın, B. (2007). *2. Meşrutiyet'te eğitim, kadın ve İnas Darülfünunu (İlk Kadın Üniversitesi)*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. İstanbul Üniversitesi, İstanbul.
- Bozaslan, B. M. ve Çokoğullar, E. (2015). Osmanlıdan Cumhuriyet'e modern eğitimin inşası: Devletin kurtarılmasından devletin kurulmasına. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 17 (3), 309-329.
- Büyüköztürk Ş., Çakmak E. K., Akgün Ö. E., Karadeniz Ş. ve Demirel F. (2020). *Bilimsel araştırma yöntemleri*, Ankara: Pegem Akademi.
- Cumhuriyet. (1966, 25 Mayıs). Acı bir kayıp. *Cumhuriyet*.5
- Çalışoğlu, M., Tortum, T., Erişmiş, F. ve Koçyiğit D (2014). Yeni yapılandırılan 3. sınıf hayat bilgisi ve fen bilimleri derslerine yönelik öğretmen görüşleri. *Uluslararası Multidisiplinler Akademik Araştırmalar Dergisi*, 2(2), 1-11.
- Delal, S ve Filiz, S. (2021). 4. sınıf öğretmenlerinin fen bilimleri ders kitaplarına yönelik görüşleri. *International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal*, 7(52), 2907-2922.
- Demirel, Ö. ve Kiroğlu, K. (Ed.). (2020). *Ders kitabı incelemesi*. Ankara: Pegem Akademi.
- Demirtaş, B. (2008). Atatürk döneminde eğitim alanında yaşanan gelişmeler, *Gazi Akademik Bakış*, 1(2), 155-176.
- Demirtaş, Ü. ve Ünal, C. (2024). Cumhuriyetin ilk dönem kimya ders kitapları ile günümüz kimya ders kitaplarının karşılaştırılması. *Türkiye Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, 9(1), 14-33.
- Ersöz, Y. (2017). *II Meşrutiyet döneminde ilköğretim ve ortaöğretimde fen bilimleri eğitimi*. Yayımlanmamış doktora tezi. İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Malatya.
- Göçer, A. (2008). İlköğretim Türkçe ders kitaplarının ölçme ve değerlendirme açısından incelenmesi, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(1), 197-210.
- Gözütok, F. D. (2003). Türkiye'de program geliştirme çabaları. *Milli Eğitim Dergisi*, 1(160), https://dhgm.meb.gov.tr/yayimlar/dergiler/Milli_Egitim_Dergisi/160/gozutok.htm adresinden alınmıştır.
- Güler, A. (2021). *Başlangıcından 1950'ye kadar Balıkesir'de çıkan dergilerdeki edebi ve kültürel muhteva üzerinde inceleme*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Balıkesir Üniversitesi, Balıkesir.
- Gülersoy, A.E. (2013). İdeal ders kitabı arayışında sosyal bilgiler ders kitaplarının bazı özellikler açısından incelenmesi, *International Journal of New Trends in Arts, Sports & Science Education*, 2(1), 8-26.
- Güzel, D. ve Şimşek, A. (2012). Milli Eğitim Şûralarında Ders Kitapları. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23(23) , 172-216.
- Kaya, G. G. (2019). *Sınıf öğretmenlerinin ilkök 3. sınıf fen bilimleri ders kitabına ilişkin görüşlerinin belirlenmesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya.
- Küçükahmet, L. (2011). *Öğretimde planlama ve değerlendirme*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Özdemir, Y. (2021). Mütareke döneminde Asri Kadın Cemiyeti'nin faaliyetleri. *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 39, 107-133. DOI: 10.26650/YTA2021-815801

- Pustu, Y. (2022). Muallimler Cemiyeti’nden İstanbul Muallimler Birliği’ne bir meslek örgütünün serencamı (1918-1936). *Atatürk Yolu Dergisi* 71, 233-255. DOI: 10.46955/ankuayd.1124634
- Selçuk, M. (2019). *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e kadar ilkokullarda fen bilgisi eğitiminin gelişimi ve bu dönemde kullanılan ders kitaplarının eğitsel ve görsel tasarım yönünden incelenmesi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi. Bursa Uludağ Üniversitesi, Bursa.
- Şahin, A. (2008). İlköğretim birinci sınıf Türkçe ders kitabı, öğrenci çalışma kitabı ve öğretmen kılavuz kitabının öğretmen görüşlerine dayalı olarak değerlendirilmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi(KEFAD)*, 9(3), 133-146.
- Tan. (1940, 9 Ocak). Yardım seferberliği. Felaketzedeler için toplanan eşyalar nasıl sevkediliyor? *Tan*. 6.
- Tor, H. ve Erden, O. (2004). İlköğretim öğrencilerinin bilgi teknolojilerinden yararlanma düzeyleri üzerine bir araştırma, *The Turkish Online Journal of Educational Technology*, 3(1), 120-130.
- Tunç, T. ve Tuğluoğlu, F. (2013). 1926 müfredatına göre yazılan eşya dersleri kitaplarının eğitsel ve görsel tasarım yönünden analizi. *Türk Fen Eğitimi Dergisi*, 10(1), 79-101.
- Ünsal, Y. ve Güneş, B. (2002). Bir kitap inceleme çalışması örneği olarak MEB ilköğretim 8.Sınıf fen bilgisi ders kitabına fizik konuları yönünden eleştirel bir bakış. *G. Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22(3), 107-120.
- Yaşar, O. (2004). İlköğretim sosyal bilgiler derslerinde görsel materyal kullanımı ile coğrafya konularının eğitim ve öğretimi. *Milli Eğitim Dergisi*, 163, 104-120.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2018). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yücel, M. ve Karamustafaoğlu, S. (2020). Ortaokul 5. Ve 6. sınıf fen bilimleri ders kitapları hakkında öğretmen görüşleri. *Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9(1), 93-120.